

Die nervositeit was maar al te begrijpelijk, vooral bij diegenen die de oproep, zich bij de *Zentralstelle* te melden, ontvangen hadden. Wat moesten zij doen? Aan de oproep gevolg geven of hem negeren? Aansporingen in de richting van dat laatste gingen van de Joodse Raad niet uit, maar zoveel te meer van anderen. Misschien, zei men, zou het beloofde Tweede Front volgende week of volgende maand al een feit zijn! Konden de opgeroepen zich dan niet beter een korte tijd schuil houden? Maar waar en bij wie? En welke risico's zouden daaruit voortvloeien? Joden moesten 's avonds na acht uur elk in hun eigen woning aanwezig zijn. Wat moest men doen met het persoonsbewijs waarin zich een duidelijke zwarte J bevond? Wat met de Jodenster die men buitenshuis steeds moest dragen? Ouderen die opgeroepen waren, worstelden met die vragen – jongeren vaak niet minder. Op 10 juli vond in het Joods Lyceum te Amsterdam de jaarlijkse promotieplechtigheid plaats. Na de uitreiking van de diploma's kreeg, aldus Presser (die als geschiedenisleraar aanwezig was),

'een meisje uit de hoogste klas, dat pas een uitstekend eindexamen had afgelegd, verlof . . ., de dames en heren leraren om raad te vragen. Zij en haar zusje, ook op die school, hadden de oproep ontvangen, een paar dagen later naar Duitsland te gaan.¹ Welnu: wat moesten ze doen? Daar stond dat meisje, zeventien jaar, met haar eindexamen vol achten en negens, helemaal alleen, onbeschermd, maar recht-op voor de groene tafel waarachter haar leraren zaten . . . 'Dames en heren, zegt u ons toch asjeblijft wat we doen moeten.' Een enkele onzer² reageerde onmiddellijk: 'Niet gaan!' Een ander stemde er mee in, nog een, nog een. De anderen zwegen, weer iemand boog het hoofd. Niemand kon ze werkelijk helpen.'³

Velen waren er die zich, ongeacht de lastgevingen van de *Zentralstelle* en de bemoeienissen van de Joodse Raad, op het standpunt stelden dat zij uit zichzelf geen stap zouden zetten om hun deportatie te vergemakkelijken. Reeds enkele dagen na de verzending van de eerste duizend oproepen (die eerste duizend werden spoedig door ruim drieduizend andere gevolgd), was het aan Aus der Fünten en zijn directe chef Lages duidelijk dat hun systeem dreigde spaak te lopen: de aangetekende oproepen, zich bij de *Zentralstelle* te melden, waren de deur uitgegaan en velen reageerden daar niet op. De eerste maatregel welke de *Zentralstelle* daarop nam, was, de oproepen niet langer via de posterijen te verzenden maar ze, ter intimidatie, te laten afgeven door agenten van de Amsterdamse gemeentepolitie. Dat

¹ Zij hadden zich dus bij de *Zentralstelle* gemeld waar men hun het deportatiebevel uitgereikt had. ² Presser zelf. ³ (RvO) J. Presser: *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom* (1965), dl. I, p. 255.